

ทฤษฎีและแนวความคิด

ทฤษฎีและแนวความคิดที่ใช้ในการศึกษาส่วนใหญ่ เป็นการอิงแนวคิด และทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่มีอยู่แล้ว โดยเฉพาะแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้ง (conflict theory)

ในเรื่องต้นก่อนที่จะทำการศึกษาด้านความขัดแย้งนั้น เราควรที่จะได้กล่าวถึงคำจำกัดความของคำว่า "การเมือง" เสียก่อน ว่าจะเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรป่าไม้อย่างไร จึงจะสามารถทำให้เราเชื่อมโยงประเด็นปัญหาของหัวข้อการศึกษา กับทฤษฎีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจริงได้อย่างไร เข้าใจและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การเมือง คือ การใช้อำนาจและหรืออิทธิพลซึ่งสามารถทำให้ผู้อื่นกระทำการในสิ่งที่เราต้องการ¹ โดยที่ผู้อื่นอาจต้องการจะกระทำหรือไม่ต้องการจะกระทำก็ได้ ประเด็นสำคัญคือการตอบสนองความต้องการของเรา ถ้าเราสามารถให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของเรา ก็ถือว่าเป็นชัยชนะทางการเมือง ถ้าผู้อื่นมีความต้องการจะกระทำอยู่แล้ว คือ มีความต้องการตรงกับเรา ความต้องการของเราได้รับการตอบสนองเช่นกัน แต่ถ้าผู้อื่นไม่ต้องการจะกระทำ เราก็อาจจะขัดขวางความรู้สึกของเขา ซึ่งเป็นสิ่งที่เราจะไม่คำนึงถึงมากนัก เราจะคำนึงถึงแต่การตอบสนองความต้องการของเรามากกว่า เพราะฉะนั้น เมื่อเราพูดถึงการเมือง เราจึงไม่ควรจะคิดในแง่ของกำลังหรืออาวุธอย่างที่เรารู้จักกัน แต่อาจจะ เป็นบารมี ภาระคุณ ความเชื่อถือ ความรัก ฯลฯ ซึ่งทำให้เราได้ในสิ่งที่ต้องการ

---

¹ Hans J. Morgenthau, Politics Among Nations, (Third Edition, New York : Alfred A. Knopf, 1961), p. 28.

การเมืองจะมีความขัดแย้ง (paradox) กันอยู่ในตัว เนื่องจากการเมืองจะประกอบด้วยหลักการต่างๆ ที่ไม่เกื้อกูลกัน และจำเป็นต้องประนีประนอมหลักการเหล่านี้ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางการเมือง การเมืองยังเกิดขึ้นได้ในทุกระดับ แต่ไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตาม ล้วนมุ่งแสวงหาอำนาจ อิทธิพล และอำนาจหน้าที่ (power, influence, and authority)²

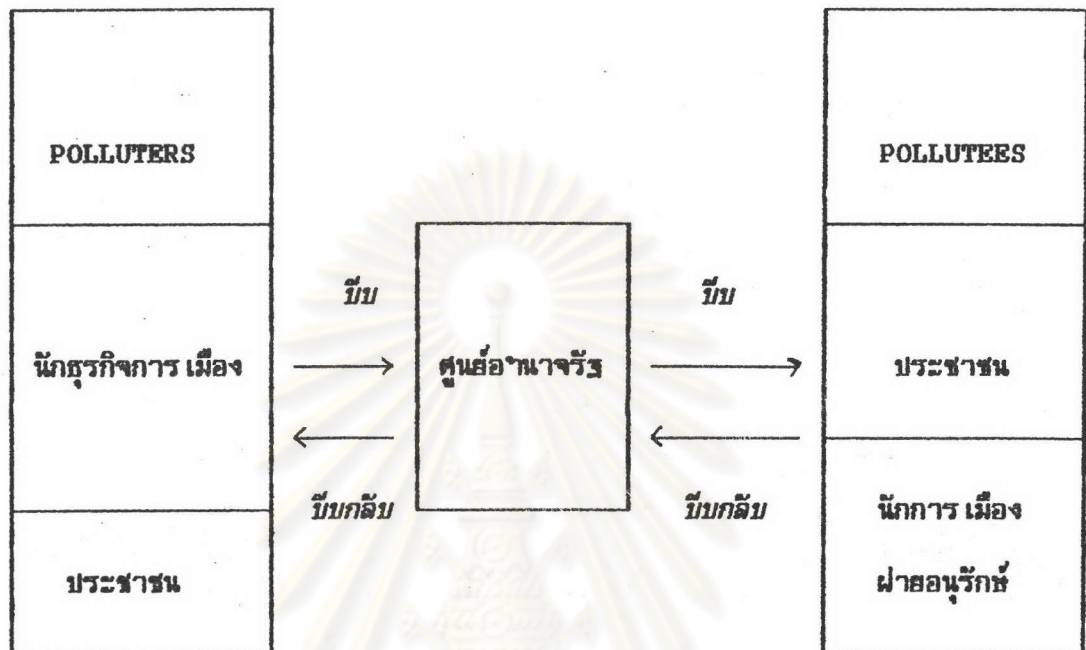
การเมืองในระดับประเทศ เป็นการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าอันเป็นที่ยอมรับในสังคม (authoritative allocation of values)³ ค่านิยมและโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ภาคทรัพย์ อำนาจ ฯลฯ คือสิ่งที่รัฐจัดสรรออกเป็นแบบแผน การจัดสรรนี้ทำให้บางคนได้ประโยชน์ บางคนเสียประโยชน์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะและความสามารถของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในการทำให้ผู้มีอำนาจจัดสรรเพื่อประโยชน์ของตน

การเมืองของป่าก็มีลักษณะเหมือนการเมืองที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ มีเรื่องของอำนาจและอิทธิพลซึ่งรวมอยู่ที่ศูนย์อำนาจ มีผู้ได้ประโยชน์และผู้เสียประโยชน์ มีการขัดแย้งและมีการร่วมมือกัน มีการพยายามเข้าหาศูนย์อำนาจซึ่งสามารถจะให้คุณให้โทษฝ่ายใดผ่านหนึ่งได้ และมีการต่อสู้เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นในสังคม เพื่อให้เห็นได้ชัดเจนขึ้น รูปภาพต่อไปนี้ จะแสดงให้เห็นว่าความขัดแย้งระหว่างผู้ที่ทำให้อากาศเสีย (polluters) และผู้ที่ถูกอากาศเสีย (pollutees) โดยมีประชาชนและศูนย์อำนาจรัฐเป็นตัวกลาง

² Robert A. Dahl, Modern Political Analysis, (New Delhi : Prentice-Hall, 1975), Chap. 3.

³ David Easton, The Political System. (New York : Alfred A. Knopf, 1960), pp. 129-134.

แผนภาพที่ 3 แสดงถึง เรื่อง "การเมืองของป่า"*

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ที่มา : ปรับตัวแบบจาก สมพร แสงชัย. การเมืองของสิ่งแวดล้อม. หน้า 5.

จากภาพ ผู้ที่ทาห้ป่า เสียหายอาจจะ เป็นนักอุตสาหกรรมหน่วยงานของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจ หรือประชาชนทั่วไปที่มีกิจกรรมบางอย่างซึ่งกระทบกระเทือนต่อป่าไม้ สำหรับผู้เสียหายคงจะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรป่าไม้ แต่ในปัจจุบันปัญหาป่าไม้ เป็นสิ่งที่ทุกคนในสังคมทั่วโลก เป็นห่วงและให้ความสนใจ จึงมีกลุ่มนักอนุรักษ์ป่าหรือนักนิเวศน์วิทยาารวมอยู่ในกลุ่มผู้ที่ได้รับความเสียหายด้วย ทั้งๆที่บุคคลเหล่านั้นอาจจะไม่ใช่ผู้เสียหายโดยตรงก็ได้ ผู้ที่ได้รับผลกระทบร้องเรียน เข้าไปยังรัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐ ซึ่งเป็นศูนย์อำนาจ แต่ฝ่ายที่ทาห้ป่า เสียหายก็วิ่ง เข้าหาศูนย์อำนาจ เช่นกัน เพื่อมิให้รัฐบาลทาโทษหรือตนเอง เสียประโยชน์ และก็ปรากฏว่าผู้ที่ทาห้ป่า เสียหายส่วนใหญ่มักจะมีอิทธิพลมากกว่าประชาชนทั่วไป ผู้ที่เสียหายจึง เข้าหาประชาชนทั่วไปซึ่งมีโอกาสจะเสียหาย เหมือนตน เพื่อให้ประชาชนบีบบังคับรัฐบาลให้กระทาการบางอย่างตามท่ผู้เสียหายต้องการหรือแก้ไขปัญห่าป่าไม้ เพื่อประชาชน เป็นที่น่าสัง เกตว่าผู้ที่ทาห้ป่า เสียหายปกติจะไม่ เข้าหาประชาชน จะไม่ค่อยมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนหายข้องใจ และจะไม่สามารถรวบรวมพลังของประชาชน เหมือนผู้ที่ได้รับความเสียหาย ในปัจจุบันนักอุตสาหกรรม และหน่วยราชการได้พยายามประชาสัมพันธ์ และทาความ เข้าใจกับประชาชนมากขึ้น แต่ก็ไม่ค่อยจะประสบผลสำเร็จเท่าใดนัก ผู้ที่ทาห้ป่า เสียหายจึง เข้าหานักการเมืองผู้ เป็นมิตร หรือนักการเมืองผู้มีผลประโยชน์ทางการค้าหรือทางอุตสาหกรรม "นักธุรกิจการเมือง" จะช่วย เหลือผู้ที่ทาห้ป่า เสื่อมทรรมให้ได้ประโยชน์ได้มาก แต่บุคคล เหล่านี้จะใช้อิทธิพลและอำนาจ เข้าหารัฐบาลหรือศูนย์อำนาจอย่าง เจียบ ๆ นักอนุรักษ์จึงต้องถ่วงดุลของอีกฝ่ายโดยการ เข้าสู่เวทีการเมือง เช่นกัน เพื่อให้ นักการเมืองฝ่ายอนุรักษ์ธรรมชาติดีได้มี เส้นทาง เข้าสู่ศูนย์อำนาจและต่อต้านการทาลายทรัพยากรป่า อย่งไรก็ดี ประชาชนจะมีน้ำหนักมากที่สุดในการพิจารณาของศูนย์อำนาจที่เป็นประชาธิปไตย เพราะฉะนั้นการเมือง ของป่าจึงมีประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ผู้ เกี่ยวข้องจะต้อง เอามาอยู่ฝ่ายของตนเองให้ได้⁴

⁴ สมพร แสงชัย. การเมืองของสิ่งแวดล่อม, หน้า 1.

แนวความคิดว่าด้วยความขัดแย้ง

"ความขัดแย้ง" (conflict) เป็นคำที่มีความหมายกว้าง เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเสมอสามารถสังเกตเห็นได้จากพฤติกรรมของมนุษย์⁵ ทั้งนี้โดยมีรากฐานเริ่มตั้นมาจากจิตใจของแต่ละบุคคลที่ไม่เหมือนกัน ด้วยมีความต้องการ (need) ที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์กันของมนุษย์จึงอาจนำมาซึ่งความขัดแย้งได้

Harold F. Gorthier กล่าวว่า "ความขัดแย้ง เป็นการต่อสู้ระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย หรือมากกว่า เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากร (resources) หรือให้เป็นไปตามแนวคิดของตน⁶

Andrew J. Dubrin กล่าวถึงความขัดแย้งว่า "เป็นการขัดขวางของบุคคลอื่นหรือการชักล้างที่ก่อให้เกิดภาวะตึงเครียดขึ้นมา ซึ่งภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มคน 2 กลุ่มหรือมากกว่า (อาจเป็นบุคคล, องค์กร, ประเทศ) ต่างก็รับรู้ถึงเป้าหมายคุณค่าหรือเหตุการณ์ที่ไม่สามารถร่วมกันได้⁷

---

⁵ Richard S. Lazarus, Personality and Adjustment (Englewood Cliff N.J. : Prentice - Hall Inc., 1963) pp. 37-40.

⁶ Harold F. Gorthier, Administration in the Public Sector (New York : Wiley, 1977), p. 195.

⁷ Andrew J. Dubrin, Foundations of Organization Behavior : An Applied Perspective (New Jersey : Prentice - Hall, 1984), p. 346.

L.A. Coser ให้ความหมายของความขัดแย้งว่า หมายถึง การต่อสู้กันในเรื่องของ
 สิ่งที่มีคุณค่า (values) และการอ้าง เป็นเจ้าของในสถานภาพ อำนาจ และทรัพยากรที่หายาก
 ซึ่ง เป็นเป้าหมายของฝ่ายตรงข้ามที่จะลบล้าง ทำให้เกิดความเสียหาย หรือกำจัดไม่ให้คู่แข่ง
 ได้รับความเสียหาย⁸

David W. Johnson และ Frank P. Johnson ให้ความหมายความขัดแย้ง
 ว่าเป็น การที่กิจกรรมหนึ่ง เกิดขึ้นในลักษณะที่ขัดแย้ง ขัดขวาง ขัดกัน หรือรบกวนอีก
 กิจกรรมหนึ่ง ทำให้กิจกรรมนั้นเสียหาย และดำเนินไปได้โดยยาก หรือมีผลน้อยลงในทางใด
 ทางหนึ่ง⁹

Albert F. Eldridge ให้ความหมายของคำว่า ความขัดแย้งว่าเป็น สภาวะการณ์
 ที่ผู้กระทำคนหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล หรือประเทศก็ได้ มีความเกี่ยวพันในการขัด
 ขวางผู้กระทำคนอื่น ๆ ที่มุ่งไปยัง เป้าหมายที่ไปด้วยกันไม่ได้กับตน ด้วยความรุนแรง หรือไม่
 รุนแรง¹⁰

---

⁸ L.A. Coser, The Functions of Social Conflict (Glencoe, Ill; The Free Press, 1958), p. 8.

⁹ David W. Johnson and Frank P. Johnson, Joining Together : Group Theory and Group Skills (New Jersey : Prentice - Hall, 1975, pp. 136-137.

¹⁰ Albert F. Eldridge, Image of Conflict (New York : St.Martin's Press, 1979) p. 2.

โดยสรุปแล้ว ความขัดแย้งจึง เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร หรือประเทศ ตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป เป็นคู่กรณีในการต่อสู้ ชัดขวาง หรือก้าวก่ายคู่แข่งขึ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรหรือสิ่งที่มีคุณค่าอันมีอยู่อย่างจำกัด

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในลักษณะต่างๆ นั้น แท้จริงแล้วมีหลายรูปแบบ หลายประเภทด้วยกัน กล่าวคือ อาจเป็นความขัดแย้งที่มีความเข้าใจแตกต่างกัน¹¹ แต่ในที่นี้เราสามารถแบ่งประเภทของความขัดแย้งได้ 3 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ความขัดแย้งในด้านแนวความคิด เนื่องจากคนมีความคิด เป็นของตนเอง มีความเชื่อมั่นอุดมการณ์ ที่มีระดับการ เปลี่ยนแปลงยากหรือง่าย ต่างกันออกไป
2. ความขัดแย้งในด้านวิธีการปฏิบัติ มาจากการที่แต่ละคนมีความถนัด ความพอใจ ค่านิยม บุคลิกภาพ และความเคยชินที่แตกต่างกัน
3. ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ โดยเฉพาะในเรื่องของสิ่งที่มีคุณค่า ที่มีอยู่อย่างจำกัดแต่มีคนที่ต้องการจำนวนมาก¹²

ประเด็นสำคัญในการศึกษาความขัดแย้งที่นักวิชาการศึกษาแล้วนำมาสรุป เป็นทฤษฎีของความขัดแย้งอาจแบ่งได้เป็น 4 ประเด็น ได้แก่ สาเหตุของความขัดแย้ง พลวัตหรือพฤติกรรมของความขัดแย้ง การแก้ไขหรือการยุติและผลของความขัดแย้ง ผลกระทบของความขัดแย้งต่อระบบการเมืองการปกครอง

¹¹ Paul G. Swingle, The Management of Power (New York : Wiley, 1976), p. 61.

¹² ศิริศักดิ์ ศิริมังคะลา. ความขัดแย้งในการเมืองท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลเมืองอุทัยธานี (พ.ศ. 2528-2533). วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาฯ, 2533. หน้า 58.

สาเหตุของความขัดแย้ง

ทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุแห่งความขัดแย้งมักจะได้รับความสนใจศึกษาอย่างกว้างขวางในหมู่นักสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะนักรัฐศาสตร์ นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยา และนักเศรษฐศาสตร์ แนวทางที่น่าสนใจอันดับแรกนี้ คือ งานของ ดับบลิว เอฟ เวอร์ทไฮม์ (W.F. Wertheim) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า สาเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคมนั้นมีที่มาจากสถานการณ์ภายในสังคมหลังกตตัน และอิทธิพลจากแนวความคิดจากภายนอก เช่น หลังทาง เศรษฐกิจ และสภาวะแวดล้อม ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดความขัดแย้งแล้ว ยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในสังคม อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์ภายในสังคมมักมีอิทธิพลอย่างมากและเป็นปัจจัยที่กำหนดชี้ขาดวิถีทางการเปลี่ยนแปลงของสังคมท้ายที่สุด¹³

นอกจากนี้ถ้าพิจารณาความหมายของความขัดแย้ง ก็อาจกล่าวได้ว่าความขัดแย้งจะเกิดขึ้น เมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลตระหนักว่า เกิดความแตกต่างในผลประโยชน์ นั่นคือ ความไม่เท่าเทียมกันในการแบ่งสรรทรัพยากรหรือสิ่งที่มีคุณค่าซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด โรเจอร์ ดับบลิว คอบบ์ (Roger W. Cobb) และ ชาร์ลส์ อี. เอลเดอร์ (Charles E. Elder) กล่าวว่าจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งคือการสร้างประเด็นของความขัดแย้งขึ้น สาเหตุที่บุคคลจะสร้างประเด็นของความขัดแย้งขึ้นนั้นมี 3 ประการ คือ ประการแรก กลุ่มบุคคลผู้รู้สึกว่าตนเองได้รับความไม่เป็นธรรม เป็นผู้สร้างประเด็น เพื่อที่จะปรับสถานการณ์ให้เป็นธรรมขึ้น ประการที่สอง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมุ่งที่จะสร้างความก้าวหน้าให้แก่ตนหรือต้องการจะทวงให้สังคมหันมาสนใจตนเอง และประการที่สาม อาจเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝัน เช่น วิธีการจุดชนวนให้เกิด

¹³ W.F. Wertheim. Evolution and Revolution. (Middlesex :
Penguin Books, 1974), pp. 105-166.

ความวุ่นวาย ความโศกสลด ภัยพิบัติธรรมชาติ หรือการค้นพบทาง เทคโนโลยี ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ปกติไปสู่ความขัดแย้งได้¹⁴

ปรากฏว่านักวิทยาศาสตร์และนักสังคมศาสตร์อื่น ๆ ซึ่งให้ความสนใจศึกษาความรุนแรงทางการเมืองที่ออกมาในรูปแบบของความปั่นป่วนวุ่นวายในสังคม เช่น เทด โรเบิร์ต เกอร์ (Ted Robert Gurr) และ เจมส์ เดวิส (James Davies) ได้ชี้ว่าความวุ่นวายในสังคมนั้นเป็นผลมาจากความคับข้องใจในสังคม (frustration) ซึ่งเกิดขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของความคาดหวัง (rising expectation) ที่ระบบการเมืองไม่สามารถ "ถมให้เต็ม"ได้ ทว่าให้รู้สึกว่ามันต้องพรากจากสิ่งที่ตนต้องการ อันนำไปสู่ความขัดแย้ง¹⁵

ลักษณะดังกล่าวมีปรากฏให้เห็นทั้งการเมืองระดับประเทศจนถึงการเมืองในระดับท้องถิ่น เช่น กรณีศึกษาความขัดแย้ง เทศบาล เมืองอุทัยธานี (2533) ของ ศิริศักดิ์ ศิริมังคะลา และการศึกษาความขัดแย้งระหว่างคณะเทศมนตรีและสภาเทศบาล (2520) ของจงศักดิ์ สุวรรณประดิษฐ์ โดยในการศึกษาแรกมุ่งที่ประเด็นความขัดแย้งของผู้สมัครสมาชิกสภาเทศบาล ที่เป็นกลุ่มการเมืองท้องถิ่นต่างๆ พยายามให้ได้รับเลือก เป็นสมาชิกสภาเทศบาล เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนในภายภาคหน้า จนกระทั่งนำไปสู่ความขัดแย้งในกลุ่มเดียวกันเอง

¹⁴ Roger W. Cobb and Charles E. Elder. Participation in American Politics : The Dynamics of Agenda-Building. (Boston : Allyn and Bacon, 1972), pp. 83-85.

¹⁵ Robert Ted Gurr. Why men Rebel. (Princeton : Princeton University Press, 1970), และ James C. Davies "Toward a Theory of Revolution", American Sociological Review. XXVII (February, 1962), pp. 5-19.

หลังจากได้รับเลือกตั้งแล้ว ด้วยลักษณะที่เรียกว่า "ถมไม่เต็ม" จากระบบการเมือง ขณะที่กรณีสืบหาเงาของจางศักดิ์ สุวรรณประดิษฐ์ ก็ชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งทางการเมืองเพื่ออำนาจและผลประโยชน์ประการต่างๆ ในระดับท้องถิ่น เช่นเดียวกับกรณีศึกษาแรก ตลอดจนถึงงานวิจัยของประดิษฐ์ ทิพย์สุมาลัย ในปี 2531 เรื่อง "ความขัดแย้งทางการเมืองท้องถิ่น : ศึกษากรณีสืบหาเงาเขตเทศบาล เมืองนครศรีธรรมราช" ที่หยั่งเสียงเพื่อขอประชามติขยายเขตเทศบาลเมือง ที่มีผลกระทบต่ออำนาจหน้าที่ผู้นำท้องถิ่น และฐานะคะแนนของนักการเมือง รวมถึงประชาชนในพื้นที่ จนเกิดความขัดแย้งกันขึ้น เพราะเหตุการณ์ไม่ตรงตามที่แต่ละกลุ่มคาดหวัง จนเกิดปัญหาความวุ่นวาย เชื่อมโยงจากการเมืองท้องถิ่นไปถึงระดับชาติ เกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกด้วย

ความขัดแย้งในลักษณะต่างๆ ยังปรากฏให้เห็นในหลายบทความ เช่น บทความของแอนดรู เทอร์ตัน เรื่อง "บรรดาอำนาจท้องถิ่นกับการแยกตัวทางสังคมในชนบท" ที่มุ่งพิจารณาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับหมู่บ้าน โดยที่รัฐไทยประสบผลสำเร็จในการครอบงำความเป็นใหญ่ไว้ และสร้างสภาพเงื่อนไขที่เอื้อต่อระบบทุนนิยม เข้าสู่ชนบท ด้วยการพยายามขัดขวางลดทอน หรือ เบี่ยงเบนความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชนบท หรือขัดขวางการก่อตัวของชนชั้นตั้งแต่แรก โดยที่รัฐเชื่อมต่อกับผู้ผลิตในชนบทผ่านอำนาจผู้นำท้องถิ่น ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งที่เด่นชัดในชนบทไทย คือ ความขัดแย้งระหว่างผู้ผลิตที่ยากจนกับกลุ่มชนชั้นอำนาจรัฐ หรือระหว่างรัฐกับประชาชนนั่นเอง ซึ่งงานของเทอร์ตันสามารถเชื่อมโยงกับงานศึกษาของ ปีเตอร์ เอนเบลล์ เรื่อง "รัฐไทย พัฒนาการของระบบทุนนิยม กับชนบทในประเทศไทย" ที่ให้ความสำคัญกับประเด็นเศรษฐกิจ มากกว่าประเด็นทางการเมืองของเทอร์ตัน โดยชี้ให้เห็นว่าการที่ทุนนิยมแทรกตัวสู่ชนบท ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ จนนำไปสู่ความขัดแย้งทางชนชั้นในที่สุด

และในบทความของ นิลิป เฮอร์ช เรื่อง "หมู่บ้านสู่รัฐ-รัฐสู่หมู่บ้าน" ได้สรุปความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชนบทเด่นชัดขึ้นว่า เนื่องจากรัฐมุ่งหมายที่จะกระจาย "ความเจริญ" ต่างๆ สู่ชนบท แต่ผลกลับกลายเป็นทากักรัฐเข้าไปครอบงำชนบทได้มากขึ้น ซึ่งบางสิ่งทากั้ชาวบ้านไม่พอใจ จนเกิดปัญหาคัดค้านกับรัฐบาลที่สุด

ขณะเดียวกันงานของ ชยันต์ วรรธนะภูติ เรื่อง "รัฐ การพัฒนาชนบทและการสืบทอดลักษณะความล้มเหลวทางสังคมในหมู่บ้านภาคเหนือของไทย" ที่วิเคราะห์ความขัดแย้งของรัฐกับชนบทต่างจาก เฮอร์ชตรงที่ว่า การพัฒนา เป็นวิธีที่รัฐใช้ผนึกหมู่บ้าน เข้าไป เป็นส่วนหนึ่งของการเมืองระดับชาติ เพื่อเอื้อต่อการที่ทุนนิยมจะแทรกตัว เข้าไปในชนบท ช่วยให้บางชนชั้นสะสมทุนจนร่ำรวยขึ้นมาได้ แต่ "การพัฒนา" ดังกล่าวตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ผิดพลาด ที่คิดว่าชนบทขาดสาธารณูปโภคและวิทยาการทันสมัย ซึ่งความจริงอยู่ที่ความเหลื่อมล้ำและการถือครองที่ดินที่ไม่เป็นธรรม รวมกับระบบราชการที่ไร้ประสิทธิภาพ ดังนั้น โครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐที่มุ่งสู่ชนบท จึงกลับทากั้ความเหลื่อมล้ำและความขัดแย้งดังกล่าวรุนแรงขึ้น เพราะไม่สอดคล้องกับความต้องการแท้จริงของคนในชนบทและยังทากั้ความยากจนมีเพิ่มมากขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พฤติกรรมหรือพลวัตของความขัดแย้ง

หลุยส์ คริส เบอร์ก (Louis Kriesberg) เสนอแนวทางการวิเคราะห์วงจรของความขัดแย้งว่า ในระยะเริ่มแรกจะมีการก่อตัวของผู้ที่มีจุดประสงค์ขัดแย้งกันก่อน หลังจากนั้น เป็นขั้นตอนของการตระหนักรู้ คือคู่กรณีแต่ละฝ่ายตระหนักรู้ว่า เป้าหมายของตน เข้ากันไม่ได้ และมีความเชื่อต่อไปว่าการจะบรรลุ เป้าหมายของตนได้นั้นก็โดยให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งยอมรับเงื่อนไขของตน โดยอาจใช้วิธีการต่าง ๆ เริ่มจากการชักชวนอย่างมีเมตตาไปจนถึงการข่มขู่ทำลายล้าง ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรุนแรงของความรู้สึก พฤติกรรม อิทธิพลและอำนาจของคู่ขัดแย้ง¹⁶

คอบบี และเอล เดอร์ เสนอว่าความขัดแย้งมีมิติสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ขอบข่ายของความขัดแย้ง (scope of conflict) หมายถึงจำนวนคนที่เข้ามามีส่วนร่วม เกี่ยวข้องในสถานการณ์ความขัดแย้งนั้น มีมากน้อย เพียงใด ซึ่ง อี.อี. แชตซ์เชนเดอร์ (E.E. Schattschneider) เห็นว่าขอบข่ายของความขัดแย้งจะกำหนดให้รู้ว่ามีใครบ้างที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งนั้น และยังเป็นตัวกำหนดของความขัดแย้งด้วย¹⁷
2. ความเข้มข้นของความขัดแย้ง (intensity of conflict) หมายถึง ความมุ่งมั่นของผู้ที่เกี่ยวข้องต่อประเด็นขัดแย้ง และระดับน้ำหนักของความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความขัดแย้ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁶ Louis Kriesberg, The Sociology of Social Conflict.

(Englewood Cliffs : N.J. Prentice-Hall, 1973), pp. 19-20.

¹⁷ E.E. Schattschneider, The Semi-Sovereign People. (New York : Holt, Rinehart & Winston, 1960), p. 5.

3. ความสามารถรู้เห็นซึ่งความขัดแย้ง (visibility of conflict) หมายถึง จำนวนคนที่ตระหนักถึงความขัดแย้งรับรู้ว่ามี ความขัดแย้งนั้นเกิดขึ้น การตระหนักถึงความขัดแย้งนี้จะขึ้นอยู่กับขอบข่ายและความเข้มข้นของความขัดแย้ง¹⁸

แบบแผนของความขัดแย้ง (pattern of conflict) ที่มีคู่กรณียู่เพียงสองฝ่าย มักมีความเข้มข้นของความขัดแย้งสูง ยิ่งฝ่ายหนึ่งตระหนักว่าตนเป็นฝ่ายสูญเสีย ก็จะทาให้ความเข้มข้นของความขัดแย้งยิ่งสูงมากขึ้น อันจะนำไปสู่ความวุ่นวายและความรุนแรงทางการเมือง ในขณะที่แบบแผนของความขัดแย้งซึ่งประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่มีลักษณะเผชิญหน้ากันโดยตรงระหว่างกลุ่ม เฉพาะก็จะมี ความเข้มข้นของความขัดแย้งน้อยและไม่นำไปสู่ความรุนแรง นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงมาของสถานการณ์ก็จะทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่รู้สึกว่าตนเป็นฝ่ายที่สูญเสียตลอดไป

การยุติและผลของความขัดแย้ง

กลยุทธ์ในการแก้ไขความขัดแย้งหรือการยุติความขัดแย้งสามารถพิจารณาได้จากกระบวนการตัดสินใจในระบบการเมืองการปกครองได้แนวทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะความขัดแย้งจะยุติหรือได้รับการแก้ไขให้ผ่อนคลายลงได้ ก็โดยการตัดสินใจของผู้นำของคู่กรณีของความขัดแย้ง โดยผู้ที่มีอำนาจหน้าที่สูงสุดในกระบวนการตัดสินใจของระบบการเมืองการปกครองนั้นๆ ใช้อำนาจและอิทธิพล เข้าแทรกแซง¹⁹

¹⁸ Roger W. Cobb and Charles E. Elder. Participation in American Politics : The Dynamics of Agenda-Building, p. 44.

¹⁹ ปิยะนาถ บุณนาค. การเมืองระหว่างองค์การของรัฐ : ศึกษาเฉพาะกรณีความขัดแย้งที่สำคัญระหว่างกระทรวงต่าง ๆ ในสมัยปฏิรูป (พ.ศ.2435-2453). วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533, หน้า 16.

อย่างไรก็ดี มีผู้สรุป เกี่ยวกับวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งไว้ 3 ประการ คือ

1. เอาแพ้ชนะไปเลย โดยการมีอำนาจเหนือ (domination) โดยเฉพาะในกรณีของความขัดแย้งที่ยืดต่อไปสูงถึงจุดหรือระดับของความรุนแรง ทั้งสองฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งนั้นย่อมแสวงหาแนวทางที่จะเอา "แพ้-ชนะ" กัน²⁰
2. โดยการประนีประนอม (compromise)
3. โดยการผสมผสาน (integration)²¹

ผลกระทบของความขัดแย้ง

ส่วนใหญ่มักแล้วคนจะมองว่า ความขัดแย้งส่งผลกระทบต่อระดับในด้านลบแก่ระบบการเมือง คือ ความขัดแย้ง เป็นตัวปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างไรก็ตาม ในขณะเดียวกันความขัดแย้งก็ส่งผลกระทบในทางบวกด้วย

จากการศึกษา เกี่ยวกับ เรื่องนี้ ส่วนใหญ่มักพิจารณาผลกระทบในทางลบของความขัดแย้ง เสียมากกว่าทางบวก โดยเฉพาะผลกระทบของป่าไม้ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมปัญหาหนึ่ง ดังนั้น งานนี้ เราจึงจะใช้ทฤษฎีของสิ่งแวดล้อมประกอบในการศึกษา เพื่อ เป็นตัวแบบที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาป่าไม้กับนโยบายของรัฐที่นำไปสู่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับการเมืองไทย ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁰ G. Paul Swingle. The Management of Power. (New York : Wiley, 1976), p. 88.

²¹ C. Louis Schroeter. Organizational Plan. (New York :AMA., 1970), p. 152.

งานของ Homer-Dixon²²

Homer-Dixon เป็นนักวิชาการที่อยู่ในกลุ่มที่เห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมกำลังกลายเป็นปัญหาที่มีผลสะเทือนโดยตรงต่อระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และต้องการวิเคราะห์ว่าการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมขนาดใหญ่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงในระดับชาติและนานาชาติได้หรือไม่อย่างไร งานของ Homer-Dixon เป็นการเสนอกรอบการวิเคราะห์เบื้องต้นสำหรับปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมกับความขัดแย้งทั้งที่รุนแรงและไม่รุนแรง โดยเสนอสมมติฐานที่เป็นระบบเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมกับความขัดแย้งที่รุนแรงทั้งนี้โดยอาศัยพื้นฐานด้านทฤษฎีความขัดแย้งทางสังคม (social conflict theory)

Homer-Dixon เห็นว่าการศึกษาลingkunganสิ่งแวดล้อมกับความมั่นคงเท่าที่มีมา ก่อให้เกิดประโยชน์ในการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมกับความขัดแย้งที่รุนแรงน้อยมาก ทั้งนี้เนื่องจากนักวิจัยมักจะเน้นการเปลี่ยนแปลงด้านบรรยากาศและภูมิอากาศ โดยละเลยปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านน้ำดินและน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสื่อมโทรมของพื้นที่เกษตรกรรม, การเสื่อมโทรมของป่า, มลพิษของแหล่งน้ำ และการลดลงของทรัพยากรประมง เป็นต้น งานประการต่อมา นักวิจัยยังไม่ค่อยจะแยกประเด็นคำถามว่า "อย่างไร" (การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอาจนำไปสู่ความขัดแย้งได้อย่างไร) ออกจากประเด็นคำถามว่า จะเกิดขึ้น "ที่ไหน" (ความขัดแย้งดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นที่ใด) สำหรับความเชื่อมโยงระหว่างการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมกับความขัดแย้งในเชิง เป็นเหตุและผลต่อกันนั้นก็มิได้มีโดยตรง นอกจากนั้นปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายๆ ด้านที่มีความแตกต่างกันมักจะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันไป จนทำให้

²² ดูรายละเอียดใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา.

สิ่งแวดล้อมกับความมั่นคง: ความมั่นคงของรัฐกับความไม่มั่นคงของราษฎร. กรุงเทพฯ :

สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ. ธันวาคม 2535, หน้า 16-19.

การวิเคราะห์ที่กระทำได้อีก เพราะความซับซ้อนมีมาก Homer-Dixon ซึ่งให้เห็นด้วยว่าปัญหา
สิ่งแวดล้อมและผลกระทบทางสังคม รวมทั้งความขัดแย้งนั้นไม่อาจจะแยกวิเคราะห์ได้อย่าง เป็น
เอกเทศจากตัวแปรอื่น ๆ ได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเพิ่มของประชากร วัฒนธรรม
ตลอดจนโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม

การที่ Homer-Dixon จากการศึกษาวิเคราะห์ให้เหตุผลโดยกล่าวถึง ความขัดแย้ง
(conflict) แทนที่จะกล่าวถึงความมั่นคง (security) ทำให้ระบุได้ว่าความขัดแย้งอาจ
เป็นความขัดแย้งระดับชาติหรือระหว่างประเทศก็ได้ อย่างไรก็ตาม เขาเห็นว่าประเทศที่ยากจน
จะมีปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมมากกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว ดังนั้น ความขัดแย้ง
ที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมจึงมักจะมีโอกาสเกิดขึ้นในประเทศที่กำลังพัฒนาได้มากเป็นพิเศษ โดย
เฉพาะการประสานตัวระหว่างผลกระทบทางสังคม 4 ด้าน

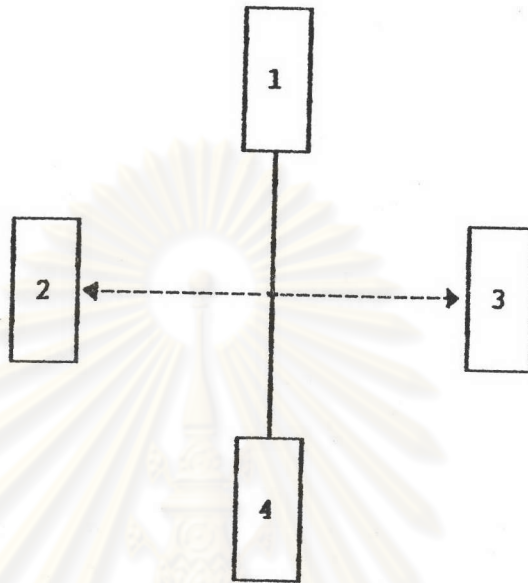
สำหรับผลกระทบทางสังคมของการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมในประเทศกำลัง
พัฒนานั้น ได้แก่

1. การลดลงของคุณภาพทางการผลิต เศรษฐกิจ
2. การเปลี่ยนแปลงในการผลิตทางการเกษตรของภูมิภาค
3. การเคลื่อนย้ายประชากร (การผลิตที่ราคาที่อยู่)
4. การแตกแยกของสถาบัน และพฤติกรรมทางสังคม

ผลกระทบด้านสังคมทั้งสี่นี้ต่าง เกี่ยวโยงกันและกันดังภาพ (ซึ่งแทนด้วยตัวเลข 1, 2,
3, 4 ตามหัวข้อข้างต้น)

แผนภาพที่ 4 แสดงผลกระทบด้านสังคมตามตัวแบบของ Homer-Dixon*

เมื่อเกิดผลกระทบด้านสังคม 4 ประการนี้แล้วก็จะเกิดความขัดแย้ง 3 ประเภท คือ

- (1) ความขัดแย้งที่เกิดจากความขาดแคลนขั้นพื้นฐาน
- (2) ความขัดแย้งด้านการสูญเสียเอกลักษณ์ของกลุ่ม
- (3) ความขัดแย้งเชิงเปรียบเทียบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ที่มา : ตัวแบบของ Thomas F. Homer-Dixon เรื่อง "On the Treshold : Environmental Changes as Causes of Acute Conflict" ใน International Security Vol.16 No.2, Fall 1991.

จนบรรดาความขัดแย้งทั้งสามประเภท ความขัดแย้งประเภทที่สามมีความรุนแรงมากที่สุด เพราะความขัดแย้งที่เกิดจากความรู้สึกถูกเอาเปรียบ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ (1) มีโครงสร้างของกลุ่มหรือชนชั้นที่ชัดเจนภายในสังคม (2) การแจกแจงผลประโยชน์ภายในสังคมถูกมองโดยกลุ่มบางกลุ่มว่าเป็นไปอย่างไม่ชอบธรรม (3) คุลย์อำนาจภายในสังคม เป็นคุลย์อำนาจที่กลุ่มข้างต้นเห็นว่าไม่มีความมั่นคง กล่าวคือ กลุ่มเหล่านั้นมีความเชื่อว่ามีโอกาสที่พวก เขาจะมีอำนาจมากขึ้นได้หรือสามารถโค่นล้มโครงสร้างอำนาจในสังคมได้ (4) มีความสามารถด้านองค์กร และผู้นำภายในกลุ่มดังกล่าวที่ป้อนข้อมูลข่าวสาร และมีการประสานงานกันไว้

โดยสรุปแล้ว การต่อสู้และความขัดแย้งที่รุนแรงอาจเกิดขึ้นได้ เพราะกลุ่มชนในสังคม เชื่อว่าโอกาสที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสันตินั้นถูกปิดกั้นหมด ตามความเห็นของ Homer-Dixon นั้น การที่ประสิทธิภาพทางการผลิตลดลงบวกกับการแตกสลายของสถาบัน จะนำไปสู่ความขัดแย้งประเภทที่เกิดจากความรู้สึกถูกกดขี่ เขิง เปรียบ เทียบ และความขัดแย้งเช่นนี้ก็จะก่อให้เกิดการตกต่ำทาง เศรษฐกิจ และการแยกสลายของสถาบันได้ด้วยเช่นกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานของ Ceiso R. Roque²³

งานของ Roque เกี่ยวกับปัญหาที่มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น เพราะเป็นการศึกษาอย่างละเอียด และมีประเด็นที่จำกัดขอบเขตไว้แคบกว่าของ Homer-Dixon ซึ่งเสนอตัวแบบที่มีสมมติฐานค่อนข้างกว้าง Roque เชื่อมโยงความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจกับความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมกับการต่อสู้ก่อนการรื้อถอนฟิลิปปินส์

Roque แบ่งความขัดแย้งที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกนั้นความเสื่อมโทรมในสิ่งแวดล้อมนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมโดยตรง ความขัดแย้งอีกประเภทหนึ่งนั้นมีความซับซ้อนมากกว่าความขัดแย้งประเภทแรก เพราะการทำลายสิ่งแวดล้อมอาจนำไปสู่การตกต่ำทางเศรษฐกิจ ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ จนในที่สุดก่อให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมได้ความขัดแย้งประเภทที่สองนี้เป็นความขัดแย้งที่อาศัย *ทฤษฎีความขัดแย้งแบบการมีความรู้ลึกซึ้งกตัญญู* ซึ่ง เปรียบ เทียบมาอธิบายได้

Roque เห็นว่าการประสานตัวระหว่างการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมกับความขัดแย้งทางสังคมอาจอ่อนกว่าในระยะยาวได้หากมีตัวแปรแทรกซ้อน และระยะห่างระหว่างมูลเหตุของความขัดแย้งที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจริงก็อาจมีมากด้วยเช่นกัน

²³ ดูรายละเอียดใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา.

การปรับตัวแบบกับสถานการณ์ในประเทศไทย

การแบ่งประเภทความขัดแย้งตามแนวทางของ Rogue มีประโยชน์อย่างมากในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม (ด้านป่าไม้) กับความขัดแย้ง เพราะความขัดแย้งมีตัวแปรและความซับซ้อนต่างกัน สำหรับการศึกษาระดับของประเทศไทยก็มีความจำเป็นในการแยกแยะประเภทของความขัดแย้งตามแนวทางข้างต้น เช่นกัน ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ว่าการก่อการร้ายในประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนานนั้น เกิดจากความตกต่ำและไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจอันมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม (ป่าไม้) จริงหรือไม่ เพราะถ้าพิจารณาจากตัวแบบของ Rogue แล้ว มูลเหตุของความขัดแย้งที่มีการก่อการร้ายอาจส่วโยงไปได้ถึงผลกระทบด้านสังคม ซึ่งมีที่มาจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม แต่กรณีของประเทศไทยนั้น ความขัดแย้งเกี่ยวกับป่าไม้ที่เป็นอยู่ภายหลังการก่อการร้ายหมดไปแล้ว แม้จะมีความรุนแรงแต่ก็ไม่ใช่เป็นความรุนแรงที่ขยายขอบเขตไป เป็นการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ เหมือนกับที่เป็นอยู่ในฟิลิปปินส์ นอกจากนี้ในสมัยที่มีการก่อการร้ายแพร่หลายอย่างกว้างขวางนั้น กลับไม่ค่อยปรากฏความขัดแย้งที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมหรือการแย่งชิงทรัพยากรป่าไม้ซึ่งมีมากภายหลังการหมดไปของการก่อการร้ายในประเทศไทย เป็นปัญหาที่มีลักษณะพิเศษ เพราะเป็นการเผชิญหน้าระหว่างรัฐกับประชาชน มิใช่เกิดจากการเผชิญหน้าระหว่างเจ้าพ่อธุรกิจป่าไม้รายใหญ่กับชาวบ้านผู้ไม่มีป่าจะทำกิน

ดังนั้น ตัวแบบที่ใช้ศึกษาความขัดแย้งของ Rogue จึงมีข้อจำกัดอย่างมากในการอธิบายปัญหาความขัดแย้งในกรณีของประเทศไทย ซึ่งความเกี่ยวข้อง เป็นเหตุ เป็นผลต่อกัน อาจเริ่มจากความต้องการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เน้นแต่ภาคอุตสาหกรรมมากไป ทำให้เกษตรกรไม่ได้รับการดูแล และผลผลิตได้ราคาต่ำ ไม่คุ้มค่าการลงทุน ทำให้ต้องกู้ยืมเงินใช้หนี้ให้ได้ หรือขายที่ดิน ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านต้องหาที่ทำกินใหม่ เกิดการบุกรุกป่า ตลอดจนนายทุนต้องการพัฒนาอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว หรือพัฒนาแหล่งที่นันทนาการ ทำให้ต้องมีการกว้านซื้อที่ดินมากขึ้น และเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ชาวบ้านต้องบุกรุกป่าหรือป่าสงวน ซึ่งนำไปสู่การตัดไม้ทำลายป่า เพื่อหักร้ายถางพงทางไร่ และเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมทรามของป่าไม้ แล้วจึงนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนและระหว่างรัฐกับประชาชน

กรณีของประเทศไทยภายใต้การมีตัวแบบใหม่ งานการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับความขัดแย้งทางสังคมได้ หากมีการปรับตัวแบบของHomer-Dixon และ Roque เพราะตัวแบบของทั้งสอง เน้นจุด เริ่มต้นที่มีภาวะตกต่ำหรือขาดแคลนทั้งทางด้าน เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และเห็นว่าภาวะตกต่ำดังกล่าวนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคม การเมือง และความไม่มั่นคง

การที่ประเทศไทยกำลังพัฒนาซึ่งมีทรัพยากรค่อนข้างอุดมสมบูรณ์และประชากรไม่หนาแน่นมากนัก ต้องการเร่งรัดการพัฒนาโดยมีแนวทางการพัฒนาที่อาศัยการผลิต เพื่อทดแทนการนำเข้า และการเพิ่มผลผลิตด้วยการขยายพื้นที่การเพาะปลูกมากกว่าการใช้เทคโนโลยี ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระยะยาวที่ทําให้ป่าไม้มีความเสื่อมโทรมได้ ตัวแปรหรือปัจจัยที่เชื่อมโยงกัน จึงน่าจะมีรัฐและนโยบายของรัฐ เกี่ยวข้องด้วยอย่างแยกไม่ออก ซึ่งตัวแปรนี้ในตัวแบบของ Homer-Dixon และ Roque มิได้ระบุให้มีความสำคัญไว้ โดยเฉพาะนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรและนโยบายหลักด้านการพัฒนา ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงนโยบายดังกล่าว

ดังนั้น งานการศึกษากรณีเรื่องป่าไม้ของประเทศไทย เราจึงจะวิเคราะห์ความขัดแย้งทั้งสองประเภทที่ Roque วางแนวทางไว้ แม้ว่าการใช้กรอบการวิเคราะห์จะแตกต่างไปจากของ Roque งานตัวแปรหลักก็คือ การทดแทนการตกต่ำทางเศรษฐกิจด้วยการเติบโตทางเศรษฐกิจ ว่าเป็นตัวแปรที่ก่อให้เกิดทั้งความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและความเสื่อมโทรมของป่าไม้ ซึ่งจะกล่าวถึงในบทถัดไป

แนวความคิด เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนตามทฤษฎีการเมืองนั้น เป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจที่มีเงื่อนไขของอำนาจทางการเมือง-การบริหารที่รัฐใช้ จึงเป็นการรัฐ มิใช่เพื่อกลุ่มผู้กุมอำนาจรัฐ แต่จะต้อง เป็นไป เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนส่วนใหญ่ ปัญหาจะใหม่ เกิดขึ้น หากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน เป็นไปตามทฤษฎี แต่เงื่อนไขของการรัฐอำนาจมักจะ เป็นจุด เริ่มต้นของปัญหา ทั้งนี้ เนื่องจากประชาชนโดยทั่วไปขาดการจัดตั้งองค์กรของฝ่ายตนที่เข้มแข็ง ขาดทรัพยากรและ เทคโนโลยีที่จะระดมมาใช้ เพื่อกำหนด เงื่อนไขในการรัฐอำนาจ หรือคอยระแวดระวังมิให้การรัฐอำนาจนั้น เป็นไปอย่าง เกินกรอบของ เจตนารมณ์ หรือตามอำเภอใจของกลุ่มผู้กุมอำนาจรัฐ

ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งทางทฤษฎีทางการเมืองปฏิบัติและงานแห่งพฤติกรรมก็คือ *งานประการแรก* เจตนารมณ์ร่วมระหว่างรัฐ-ประชาชนนั้น มีความสลับซับซ้อนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อหันประเด็นของการตกลงกันในเรื่องพื้นฐาน คือ ความปลอดภัยในชีวิต-ทรัพย์สิน การป้องกันการรุกรานจากภายนอก การให้บริการพื้นฐานขั้นต่ำบางประการไปแล้ว เหนือไปจากนั้นก็ เริ่ม เป็น เรื่องยากที่จะตกลงกันได้ว่า รัฐ-ประชาชน มีเจตนารมณ์ร่วมกันในเรื่องอื่นใดอีก จุดนี้เองที่เป็น เหตุให้ เกิดความคิดและนโยบาย ตลอดจนการปฏิบัติที่แตกต่างกันไปมากมาย ว่าขอบเขตของอำนาจรัฐ-กิจกรรมของรัฐจะมีแค่ไหน และอะไรเป็นภาครัฐ (public domain) และอะไรเป็นภาคเอกชน (private domain) ปัญหาอันยิ่งใหญ่อีกคือ อำนาจความเป็นอิสระ และความรับผิดชอบนั้น สัมพันธ์กันอย่างไร มีวิถีอย่างไร ชัดแจ้ง หรือประสวณกันอย่างไร (นอกจากจะสำคัญว่าอยู่ที่ใด กับใคร เข้มขันเพียงใดแล้ว) ดังนั้น เจตนารมณ์ร่วมระหว่างรัฐ-ประชาชนจึง เป็น เรื่องที่สลับซับซ้อนอย่างยิ่ง และเราควรพิจารณาถึงประเด็นข้างต้นนี้เป็นลำดับแรก

งานประการที่สองปัญหาที่เกิดขึ้น ก็คือ มีทฤษฎีและการปฏิบัติงานประวัติศาสตร์ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ส่วนของรัฐคือแกนที่กุมอำนาจรัฐนั้น มักจะทำให้เจตนาารมณ์ของตน-แกน-กลุ่มของตนกลายเป็นเจตนาารมณ์ร่วม เมื่อ เป็น เช่นนี้ จึงมีการทำให้เจตนาารมณ์ *เพียงส่วนเดียว* มีความชอบธรรมโดยการสถาปนาว่าเป็น *เจตนาารมณ์ทั้งหมด-ทุกส่วน* ในกรณีนี้ *กลไกของรัฐ* จึงแปรสภาพเป็น *กลไกอำนาจรัฐ* ซึ่งทั้งด้านกำลังบังคับ และด้านอุดมการณ์ มีความสำคัญมากพอๆ กัน

เมื่อ เป็น เช่นนี้ ประชาชนจึง เป็นฝ่ายถูกกระทำ-ถูกปกครอง-ถูกระดม มากกว่าที่จะเป็นฝ่าย เข้ามีส่วนร่วมอย่าง เป็นอิสระและรับผิดชอบ ซึ่ง เป็นรากฐานของประชาธิปไตยที่แท้จริง

งานประการที่สามความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในสมัยปัจจุบันน้อยมากที่จะเป็นที่จะ เป็นความสัมพันธ์โดยตรง เพราะในระหว่างรัฐ-ประชาชนนั้น มีกลุ่มที่ตื่นตัวทางการเมืองหรือรวมทั้งจะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่และที่ระดมมาได้ในการกดดันหรือด้านทานนโยบายของรัฐ ดังนั้น กลุ่มยุทธศาสตร์ (strategic groups) จึงมีความสำคัญ เพราะ เป็นกลุ่มที่เชื่อมขอบนอกหรือวงนอกของอำนาจกับขอบใน-วงในของศูนย์อำนาจ โดยมีกลไกของรัฐ (ระบบราชการ) เป็นเชือกขวางอยู่ เชือกนี้ จะกักหรือจะระบายน้ำให้ เป็นประโยชน์อย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับหลังรอบนอก และหากหลังกดดันมีมาก ช่องระบายน้ำมากช่องก็มีความจำเป็นที่จะต้องป้องกันมิให้เชือกนั้นคลายลงไป

งานประการที่สี่ กลไกของรัฐ (ระบบราชการ) มีความลึกลับซับซ้อนมาก มีการจัดตั้งที่เป็นระบบ มีข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากรและเทคโนโลยีสูง ประเด็นสำคัญที่จะต้องพิจารณาก็คือ กลไกของรัฐกับกลุ่มยุทธศาสตร์และประชาชนมีความแตกต่างกันหรือใกล้เคียงกัน ทางด้านการจัดองค์กรความชำนาญ ข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากร และ เทคโนโลยีอย่างไร²⁴

²⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. รัฐกับสังคม : ๖๓๐ ปีประเทศไทยในหลังคดียุคสยาม. กรุงเทพฯ

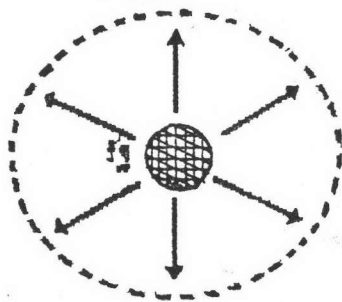
ลักษณะเด่นของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ-ประชาชนไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนไทย มีทั้งแนวตั้งและแนวนอน และมีหลายระดับชั้น แต่อาจสรุปเป็นลักษณะเด่นได้ตามภาพ ซึ่งแสดงถึงวิถีแห่งความสัมพันธ์ด้วย คือ

แผนภาพที่ 5

ตัวแบบ "รัฐล้อมสังคม" หมายถึง การที่ภายในสังคมมีแหล่ง

ตัวแบบ "รัฐล้อมสังคม"

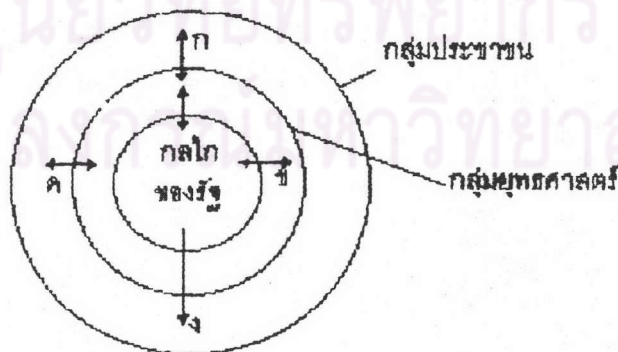
อำนาจที่เข้มแข็ง มีความเป็นปึกแผ่น มีการจัดตั้งคนและองค์กร มีทรัพยากร มีข้อมูลข่าวสาร มีเทคโนโลยี ทั้งทางวิทยาศาสตร์ และทางสังคมที่เหนือกว่าส่วนอื่น ๆ ของสังคม ศูนย์อำนาจนี้ได้แก่ รัฐและกลไกของรัฐ ซึ่งไม่เพียงแต่จะมีอำนาจทางด้านกำลังบังคับเท่านั้น หากยังสามารถกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนอุดมการณ์ค่านิยมของคนภายในสังคมได้ในระดับสูงด้วย

เส้นประ แสดงถึงการที่ประชาชนในสังคมยังกระจัดกระจาย ไร้

การจัดตั้งและองค์กรที่เป็นของตนเอง

ตัวแบบนี้ เป็นเพียงเครื่องมือในการใช้ชีวิต เคราะห์และ เป็นตัวแบบสุดขั้วงานตัวมันเอง ตามความเป็นจริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ กับ กลุ่มยุทธศาสตร์ และประชาชนมีความซับซ้อนมากขึ้นไปอีก ซึ่งเราจะได้กล่าวต่อไป โดยอาศัยภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกลุ่มยุทธศาสตร์และประชาชน*

* ที่มา : ตัวแบบจาก ชัยอนันต์ สมุทวณิช. อ้างแล้ว, หน้า 201.

- ก. = กลไกของรัฐ สัมพันธ์กับกลุ่มยุทธศาสตร์ และกลุ่มยุทธศาสตร์กับประชาชน
- ข. = กลไกของรัฐสัมพันธ์ เป็นด้านหลักกับกลุ่มยุทธศาสตร์
- ค. = กลไกของรัฐ เป็นกลาง โดยที่กลุ่มยุทธศาสตร์สัมพันธ์กับประชาชน และกีดกันกลไกของรัฐ
- ง. = กลไกของรัฐสัมพันธ์กับประชาชน ด้วยการ เข้าไประดม-จัดตั้ง โดยไม่อาศัยกลุ่มยุทธศาสตร์

ภาพนี้แสดงให้เห็นว่า

1. ประชาชนโดยทั่วไปที่อยู่กระจัดกระจายกันทั่วสังคม ยังไม่มีการตื่นตัวทางการเมืองมากนัก ไม่ได้มีการจัดตั้ง เป็นองค์กร ไม่มีการรวมตัวกัน เป็นกลุ่ม เป็นก้อนอย่างต่อเนื่อง และไม่มีทรัพยากร เพียงพอที่จะนำมาใช้ในการทางการเมือง ประชาชนเหล่านี้จึง เป็นฝ่ายที่ถูกระดม (mobilized) ให้เข้ามามีส่วน เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของรัฐ หรือ เป็นกลุ่ม เป้าหมาย หนึ่งที่สุดของภาค เอกชน

2. กลุ่มยุทธศาสตร์ (strategic groups) หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสนใจ-ตื่นตัว-ต้องการ เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งในระดับชาติ และในระดับท้องถิ่น ในกิจกรรมต่างๆ กลุ่มเหล่านี้มีการจัดตั้งที่มีระบบพอสมควร มีความต่อเนื่อง และพร้อมที่จะใช้หรือแสวงหาทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการมีส่วนร่วมในทางสังคม-เศรษฐกิจ และการเมือง

กลุ่มยุทธศาสตร์ บางกลุ่ม เน้นความสัมพันธ์กับกลไกของรัฐมากกว่ากับประชาชน ทั้งนี้ เพราะวงการ เมืองไทยยังคงมีขอบ เขตและจำกัดอยู่ มีกลุ่มยุทธศาสตร์บางกลุ่มที่ เน้นความสัมพันธ์กับประชาชน เพื่อสร้างความแข็งแกร่งของกลุ่ม และนำมา เป็น เครื่องต่อรองกับรัฐ

กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความมั่งคั่งมาก มัก เน้นความสัมพันธ์กับกลไกของรัฐ กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีทรัพยากรทาง เศรษฐกิจน้อย มัก เน้นการสร้างความสัมพันธ์กับประชาชน เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับกลไกของรัฐ หรือกับกลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความมั่งคั่ง หรือกับกลไกของรัฐที่เป็นพันธมิตรกับกลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความมั่งคั่ง

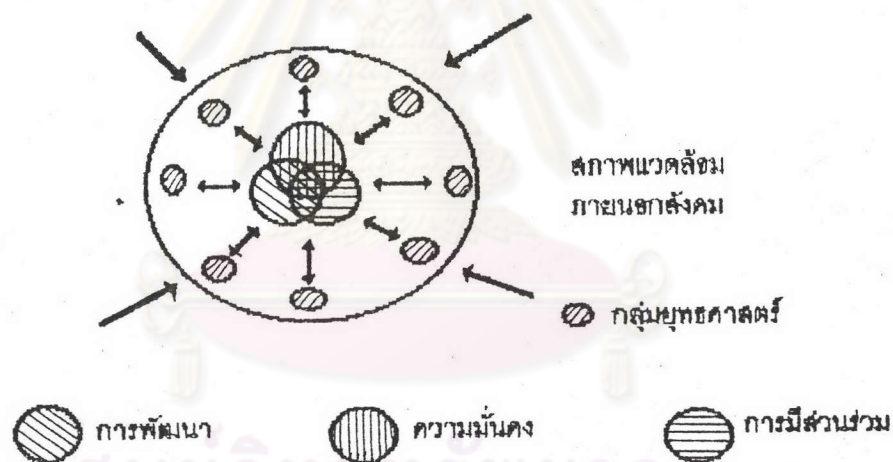

3. รัฐบาลกลางหรือหน่วยงานรัฐ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่รวมเป็นรัฐบาล (คณะรัฐมนตรี) มีตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งมีอำนาจการตัดสินใจที่รองรับโดยกฎหมายและกลไกของรัฐ ซึ่งได้แก่ องค์กรต่างๆ ในระบบราชการและรัฐวิสาหกิจ²⁵

ทฤษฎีไตรลักษณ์รัฐ

โครงสร้างและกิจกรรมของรัฐในตัวเอง "รัฐล้อมสังคม" นี้ เกิดจากเหตุผลสามด้านของรัฐในนามของความมั่นคง การพัฒนา และการมีส่วนร่วม

แผนภาพที่ 7 แสดงตัวแบบ "ไตรลักษณ์รัฐ" *

ความมั่นคง เป็นสิ่งที่ใกล้เคียงกับสัญชาตญาณของมนุษย์มากที่สุด และเป็นเหตุผลดั้งเดิมของรัฐที่ก่อให้เกิดโครงสร้างที่ประกอบกิจกรรมอันต่อเนื่องยาวนาน ความมั่นคงจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของรัฐกับสังคม

* 25 ชัยอนันต์ สมุทวณิช. อ้างแล้ว, หน้า 199-203.

* ที่มา : ตัวแบบจาก ชัยอนันต์ สมุทวณิช. อ้างแล้ว, หน้า 41.

การพัฒนา เป็นคำใหม่ แต่ก็บ่งบอกถึง เหตุผลหลักดั้งเดิม คือ การแสวงหาความสุข ด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มากที่สุด สำหรับคนจำนวนมากที่สุด ลำดับขั้นและวิถีของการพัฒนาจะเป็นอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับประวัติความเป็นมาของแต่ละสังคม สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของสังคม ลักษณะด้านต่างๆ ของสังคม เช่น ลักษณะทางทรัพยากรธรรมชาติและมนุษย์ ตลอดจนระบบสังคม-วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และการเปลี่ยนแปลงการตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลง

การมีส่วนร่วม ในความหมายนี้ เป็นคำกลางๆ มิได้หมายถึงประชาธิปไตยแบบหนึ่งแบบใด หากหมายถึง การมีสิทธิ-หน้าที่-มีส่วนร่วมแบบรอบด้าน คือ ทั้งทางด้านสังคม-เศรษฐกิจและการเมือง²⁶

นอกจากนั้น แต่ละมิตียังทั้งประสานกันและขัดแย้ง แข่งขัน ช่วงชิงทรัพยากร อันมีอยู่อย่างจำกัด ตลอดจนช่วงชิงการนำ ที่จะ เป็น มิตินำ ของรัฐอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยจะนำเสนอความคิดว่าด้วยความขัดแย้ง มาเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาโดยจะพิจารณา สาเหตุของความขัดแย้ง พลวัตหรือพฤติกรรมของความขัดแย้ง การแก้ไขหรือการยุติ และผลของความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนเรื่องป่า โดยจะเชื่อมโยงกับการปรับตัวแบบทฤษฎีของสิ่งแวดล้อม กับสถานการณ์ป่าไม้ในประเทศไทย ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวที่นำเสนอ เป็นของ Homer-Dixon และ Roque ได้โยงถึงประเด็นความขัดแย้งกับการพัฒนาทาง เศรษฐกิจ ซึ่งในที่นี้ เราจะเห็นได้ว่าทฤษฎีตรรกะของรัฐ จะช่วยอธิบายเพิ่มเติมได้อีกว่า ทายานโยบายของรัฐที่ผ่านมาจึง เน้นที่มิตินำการพัฒนา กับมิตินำความมั่นคง เสีย เป็นส่วนใหญ่นอกจากนี้ทั้งชาติมิตินำมีส่วนร่วม จนนำไปสู่ตัวแบบ "รัฐล้อมสังคม" อันส่งผลให้เกิด "ความขัดแย้งทางการเมือง (และสังคม)" อย่างไม่มีวันสิ้นสุด

²⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. อ้างแล้ว, หน้า 41-42.